

Бо розповідали і про речі серйозні, і про деякі курйози, що траплялися з ними, і про сокровенне. Незрідка літературознавець оживлює свої нотатки розповідями дружин чи дітей покійних письменників, котрі діляться з ним, а отже — з читачем, маловідомими епізодами, подробицями з життя своїх рідних.

М.Логвиненко намагається переосмислити творчість канонізованих класиків на тлі нашої сучасності, але ніколи не нав'язує власної думки, делікатно вживаючи модальні дієслова та прислівники: “гадаю”, “думається”, “напевно” тощо. Відчувається в його міркуваннях глибоко пережите, передумане... В чомусь бачимо сліди авторового сум'яття, а в чомусь — і обурення.

У рецензованому виданні невидимим перевеслом поєднані долі класиків і наших сучасників (штрихи до портретів Володимира Дрозда та Миколи Карпенка). Поєднані не лише традиціями, патріотичним клекотом, а й любов'ю самого автора, який не просто аналізує, скажімо, поетичні візії М. Карпенка (від біблійних переспівів до Київської Русі), а й заглиблюється в сивини нашої історії, в першооснови образу “від огню вогонь”.

Показовим для біографії самого автора є розділ про Олеса Гончара, оскільки

голобельна критика Гончара за роман “Собор” рикошетом відбилася й на долі М.Логвиненка. Річ у тім, що, будучи заступником головного редактора “Робітничої газети”, він дав “добро” крамольній, з погляду партійних функціонерів, рецензії на цей роман критика В.П'янова. Звичайно, вони (функціонери) не могли не обуритися і поставили М.Логвиненкові на карб й інші “ідеологічні зриви”... У нарисі “Крізь вітри десятиріч... Олесь Гончар: від сержанта-мінометника до генерала літератури” йдеться також і про контакти з автором “Прапороносців” у сорокові роки, коли М.Логвиненко працював у редакції дніпропетровської газети “Зоря”.

Прикметно, що про свої зустрічі та спілкування з видатними майстрами слова автор рецензованого видання пише, не акцентуючи на своєму “Я”. Він намагається бути об'єктивним і перед собою, і перед громадою. Не можна не погодитися з В.П'яновим, автором післямови, що Михайло Логвиненко був для багатьох взірцем обов'язковості й невтомного працелюбства.

Книжка, гадаю, зацікавить і науковців, і педагогів, і студентів, і ширше коло читачів.

Михайло Наєнко

СПОЧАТКУ БУВ ПЕРРОМАНТИЗМ...

Козак С. Український преромантизм. Джерела, зумовлення, контексти, витоки. — Варшава, 2003. — 227 с.

Українське літературознавство щодо використання терміна “преромантизм” донині виявляє свій не завжди доречний консерватизм, а часто й незрозуміле ігнорування. Маю на увазі тлумачення цього поняття в літературознавчих словниках-довідниках та енциклопедіях. Із класичного “Словника літературознавчих термінів” В.Лесина та О.Пулинця, в якому про преромантизм сказано, що “так називають іноді літературу, яка передувала й підготувала романтизм у західній

літературі...” і далі: “Сучасне літературознавство користується в цьому випадку терміном “сентименталізм”,¹ до сучасного видання за редакцією Р.Гром'яка, Ю.Коваліва, В.І.Теремка “перекочувала” дефініція преромантизму як суто західного, європейського, “не-нашого” явища. У словниковій статті читаємо: “Преромантизм (*фр. preromantisme — передромантизм*)

¹ Лесин В.М., Пулинець О.С. Словник літературознавчих термінів. — Вид. 2, перероблене і доповнене. — К., 1965. — С.295.

— сукупність ідейно-стильових тенденцій у європейській літературі другої половини XVIII — початку XIX ст., які, не пориваючи із сентименталізмом, передбачали появу романтизму, поривали із культом розуму, притаманним класицизму та Просвітництву. Найповніше П. проявився в Англії та Шотландії (творчість Т.Чаттертона, Дж.Макферсона, Г.Уолпола та ін.), зумовивши так званий “осіанізм”, готичний роман тощо.”² Звісно, тут уже немає повного ототожнення із сентименталізмом та екстраполовання поняття преромантизму винятково на “західну” літературу, бо ж, говорячи про європейську літературу, малося на увазі, либонь, і літературу українську. Однак у статті про нашу літературну традицію, форми та прояви преромантизму в українському письменстві не згадується, — тому легко дійти висновку, що це явище не питома для культури нашої нації. Одним реченням про “преромантичні тенденції та віяння”, що “передували романтизму та ширилися в першій третині XIX ст.”³, обмежився у статті іншого сучасного довідника знаний дослідник українського романтизму Д.Наливайко.

Зовсім інакше — в польському літературознавстві. Візьмімо, для прикладу, два фундаментальні філологічні словники. В академічному “*Slowniku terminow literackich*” (Вроцлав; Варшава; Краків, 1998. — Вид. 3, перероблене й доповнене) міститься ґрунтовна стаття про європейський преромантизм та його трансформацію на ґрунті польського письменства, а також значний список науково-критичної

літератури з цієї проблеми. Про польський преромантизм йдеться у “*Slowniku literatury polskiej XIX wieku*” (Вроцлав; Варшава; Краків, 1997) — у статті Аліни Ковальчикової. Впевнений, що й україністика матиме невдовзі ґрунтовніші довідкові філологічні видання, — потрібен час і, хоч як це банально звучить, — кошти! Якщо ж повернутись до побутування терміна преромантизм в українській літературознавчій науці, то варто зазначити, що ним послуговуються в наукових працях з початку 80-х років минулого століття, — і саме Стефан Козак одним із перших досліджував проблему українського преромантизму. “Пальму першості” в уведенні поняття преромантизму в науковий обіг українського літературознавства автор рецензованої монографії об’єктивно віддає Є.Кирилюкові, який окреслив досліджувану проблему в доповіді на сьомому Міжнародному конгресі славистів у Варшаві (1973 р.). Уже через три роки С.Козак публікує працю “Біля джерел романтизму та новітньої суспільної думки на Україні” (Вроцлав, 1977) та серію розвідок на цю тематику в часописах “*Slavia orientalis*”, “Наша культура” та ін. Його дослідження стають широко відомими, на них покликаються українські материкові вчені М.Яценко, Є.Кирилюк, Н.Калениченко, Т.Комаринець, М.Наєнко, В.Івашків, Є.Нахлік та ін. Активне побутування терміна преромантизм засвідчує остання “радянська” “Історія української літератури” (К., 1987). В першому томі видання М.Яценко (“Література і літературно-естетична думка перших десятиліть XIX ст.”, “Просвітительський реалізм”, “Романтизм”) та Є.Нахлік (“Нова література на західноукраїнських землях (перша половина XIX ст.)”) уже вільно оперують цим поняттям. У дусі заїделогізованого часу М.Яценко розглядає явище преромантизму в контексті т.зв. “просвітительського реалізму”, вважаючи, що “Сентиментально-преромантична стильова течія в перші десятиліття XIX ст. в українській поезії не розвивається у самостійний літературний напрям і співіснує починаючи з 20-х рр. (часто переплітаючись навіть у межах одного твору) з бурлеском або з рисами

² Літературознавчий словник-довідник / За ред.: Гром'яка Р.Т., Коваліва Ю.І., Теремка В.І. — К., 1997. — С. 572.

³ Українська література у портретах і довідках. Давня література — література XIX ст. Довідник / За ред.: П.П.Кононенка, А.Г.Погрібного, С.П.Денисюк та ін. — К., 2000. — С. 275. Очевидно, що основним джерелом формування “інформаційного банку” в цьому довіднику були письменницькі персоналії, однак задекларовані в передмові редакційної колегії та частково подані також “статті про основні культурно-історичні епохи, літературні напрями, стилі, течії, школи...” (бачимо яскраво виражену термінологічну “всезадність” укладачів!). Тим більше, що серед авторів довідника значиться й автор рецензованої книжки “Український преромантизм” Стефан Козак.

просвітительського реалізму..."⁴, вчений визначає його як "історіографічний" та "фольклористичний", пише про "певне відношення до преромантизму" Г.Сковороди та І.Котляревського.⁵ Звісно, критикується ця "течія" за "дуже слабку соціальну диференційованість життя"⁶, майже "ритуально" звучить як натоді твердження, що "преромантичний рух був спрямований проти диктату "шкільного класицизму", який відбивав ідейні погляди і художні смаки переважно вищого духовенства,"⁷ проте вже досить чітко описано це явище у творчості конкретних письменників на прикладі конкретних творів. Особливо скрупульозно зроблено це на західноукраїнському літературному матеріалі.

Сергій Єфремов свого часу вивів містку формулу: "Історія письменства єсть історія ідей, а не книг..."⁸ Не вдаючись до аналізу методології дослідження та комплектації історико-літературного матеріалу С.Єфремова, можемо визначити його думку як домінуючу в монографії С.Козака, який пише про "...традиції, які народилися з політичних передумов і героїчного міфу пригноблених народів, які хотіли рятувати цією легендою свою національність і державність, були неначе проекцією тих елементів і національно-героїчних мотивів, тих проблем національної ідеології і культури, які в світлі згаданих найновіших досліджень творять зміст поняття преромантизм, його ідеї і які розвинулись та були підняті романтизмом до найвищої гідності" (с. 17). Той факт, що польський україніст і в 70–80-х роках минулого століття всіяко наголошував на націєтворчій функції літератури, а українське письменство інтерпретував у "контексті ширшої культури" (с. 17), тобто культури європейської, вигідно вирізняє його праці. Незважаючи на певний

ідеологічний тиск часів соціалістичної Польщі, польська гуманітарна наука завжди залишалася більш незалежною, ніж українська, яка всіяко денационалізувалася. Врешті, наукову принциповість С.Козака чи не найкраще оцінили радянські ідеологи, заборонивши йому в'їзд до України.

Як уже зазначалося, монографія С.Козака – підсумок багаторічної дослідницької праці та викладацької діяльності вченого на кафедрі української філології Варшавського (і не тільки!) університету, десятків лекційних циклів та семінарських занять зі студентами-україністами. Два розділи книжки абсолютно нові ("У річищі нової літератури" та "На романтичному порозі"), в основі решти чотирьох лежить його докторська дисертація. З особистого досвіду (два семестри викладав українську літературу в Щецинському університеті в Польщі) знаю цінність книжки для польської україністики, адже автор саме для потреб студентів дуже широко подає численні джерельні матеріали, фрагменти наукових публікацій та текстів із фольклору, історії, історіографії, суспільної та філософської думки, що все ще малодоступні на україністичних відділеннях польських університетів. Без сумніву, ця праця буде надзвичайно корисною і для студентів-філологів в Україні, адже вперше з'явився такий "компендіум знань на тему українського преромантизму, його джерел та обумовлень, специфіки, контекстів і сил, які впливали на українських романтиків (а також на польських та російських), на формування в XIX і XX ст.ст. української національної ідеї та історіософської і суспільно-політичної думки" (с. 10).

На часі для українського літературознавства створення нового корпусу історії української літератури, який, слід сподіватися, базуватиметься на стильовому чи культурологічно-стильовому принципі пізнання мистецтва слова. Для цього потрібні т.зв. "синтези" окремих літературних епох та явищ, і, як слушно зазначає, С.Козак, системне дослідження українського романтизму. Романтизм був дуже ненормативною течією, багато запозичував із різних традицій та джерел, тому його художньо-естетична сутність доволі

⁴ *Історія української літератури* / За ред.: Дзевєріна І., Дончика В., Миханича О. та ін. – К., 1987. – Т. 1. – С. 164.

⁵ *Там само.* – С. 209 – 212.

⁶ *Там само.* – С. 212.

⁷ *Там само.* – С. 241.

⁸ *Єфремов С.* Історія українського письменства. Видання четверте. – Нью Йорк, 1991. – Т. 1. – С. 17.

різноманітна. Від епохи Просвітництва і пізніше все те, що було антагоністичним класицизмові, цеглина за цеглиною формувало романтизм, можемо дефінювати терміном "преромантизм". Цей термін постав *post faktum*, тому наповнення його змістом відбувалося завжди через призму розуміння естетики класицизму та романтизму і ніколи не окреслювалося як окрема мистецька

епоха, однак роль цього явища дуже важлива в осмисленні та побудові концепції національного романтизму. Переконаний, що монографії С.Козака "Український преромантизм" буде відведено важливе місце в інтердисциплінарних студіях про європейський романтизм.

м. Львів

Володимир Микитюк

СТУДІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРЕРОМАНТИЗМУ

Козак С. Український преромантизм. Джерела, зумовлення, контексти, витоки. – Варшава, 2003. – 227 с.

Романтизм як літературний напрям, стильова епоха, як світовідчуття українства 20–30-х років XIX ст. явив світові небачене культурне піднесення, сформував ідеологему національного буття в його неперервній тягlostі. Тогочасна людина романтизму (в культурологічному сенсі) становила собою тип вольової особистості, що відчуває себе спадкоємцем історичних уроків народу, розуміє та боронить свою національну ідентичність і самодостатність. Що така настанова скристалізувалася не на порожньому місці, а їй передувала потужна передісторія, закоріненна у фольклорі, давньому синкретичному письменстві, суспільно-політичних і культурних реаліях попередньої доби, засвідчує монографія польського вченого Стефана Козака "Український преромантизм".

Її автор кваліфікує преромантизм "як перехідне явище (що виникло на основі проторомантичних тенденцій та нових явищ і подій епохи), часові рамки якого ... охоплюють приблизно період від середини XVIII ст. до кінця першої-другої декади XIX ст." (с.14), як початковий ... етап" (с.12), "антиципацію (випередження)" (с.16) романтизму. Це "перехідне явище" вчений схарактеризував в аспекті "історичної динаміки" та "контекстових пов'язань" літератури з іншими галузями гуманітарних наук: фольклористикою, етнографією, історією, політологією тощо. Лише таке

осягнення письменства як вияву культурних та історичних традицій нації, як зазначає С.Козак, "творитиме важливу галузь знання про суспільство, минуле, сучасне й майбутнє якого становить нероздільну цілісність, забезпечуючи тягlostь історично-культурного процесу" (с.19). Соціологічний підхід до з'ясування, здавалося б, суто естетичного поняття вповні виправданий з огляду на предмет монографічного дослідження: в центрі уваги автора – зразки усної народної творчості (героїчного епосу), історико-мемуарної прози та історіософської поезії другої половини XVIII ст., що узагальнюють ступінь національної свідомості, виявляють ту "ідею народу", який поступово втрачав свою автономність, опинявся в межовій ситуації, що випробувала його духовну витривалість, міць, цілеспрямованість.

Витоки своєрідного вітчизняного історизму як основної з ознак преромантизму С.Козак шукає "на пограниччі" власне історії та фольклору, акцентуючи увагу на їх взаємопов'язаності та взаємопроникненні на українських теренах. Спираючись на концепцію О.Веселовського, автор з'ясовує важливе для преромантизму питання "фольклор та історія" в контексті суспільної функції героїчного епосу слов'янських народів, насамперед українських дум та історичних пісень. Ці жанри словесності, творені за складних суспільних обставин, дають народну "версію романтичного історизму